

STADSHOLMEN

SILVERSKOPAN 2
KLARAHUSET OCH VALENTINHUSET
Sabbatsbergsvägen 6–8

VASASTADEN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

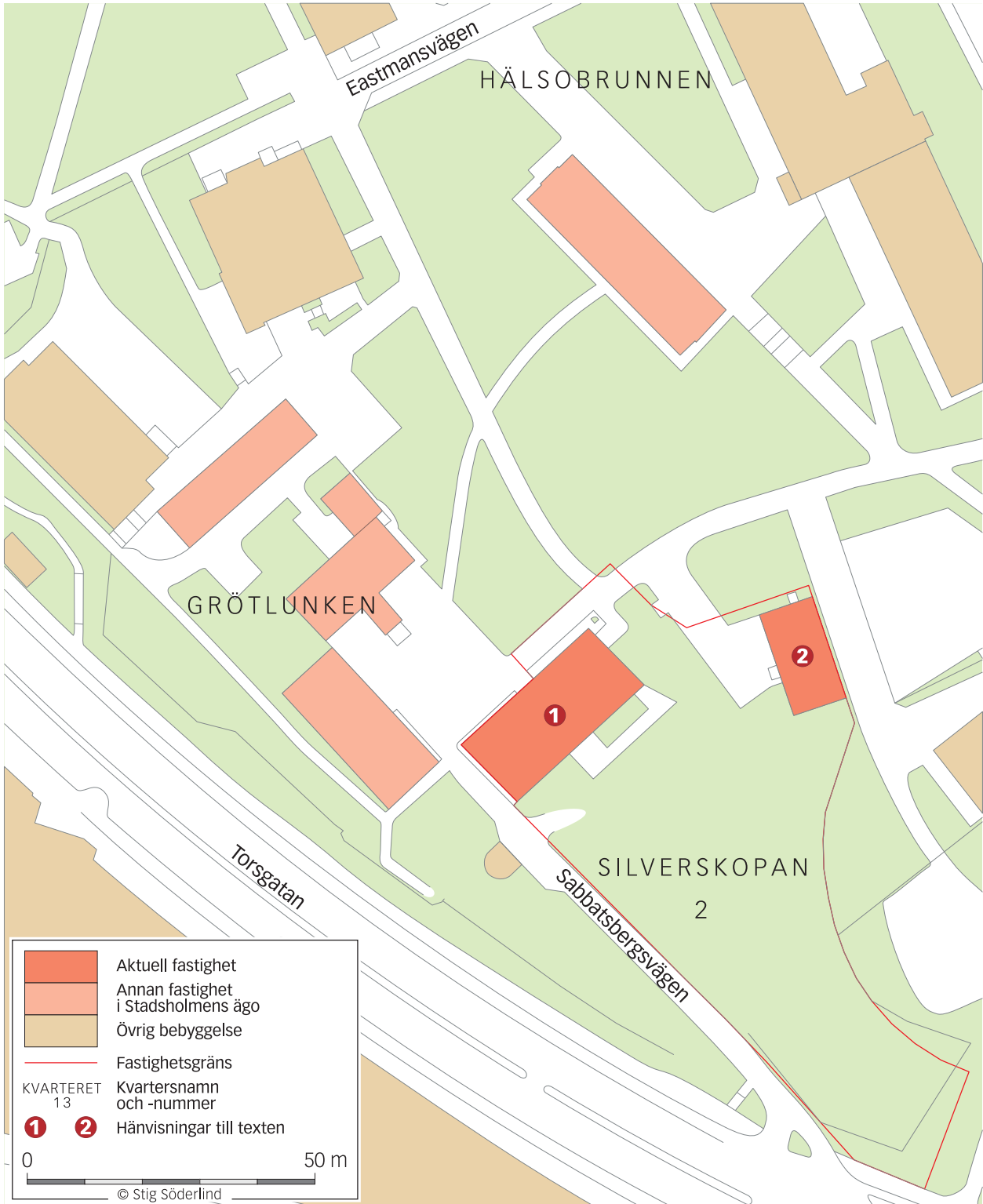
Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladerna.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggt på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladerna kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladerna finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 TEXT
- 2 TEXT
- 3 TEXT

1 KLARAHUSET

2 EXPEDITIONSBYGGNADEN, NUV. VALENTINHUSET

SYSSLOMANNENS BOSTAD PÅ VÅNING 1 TRAPPA I VALENTINHUSET 1896. RUMMEN ÄR INREDDA PÅ TIDSTYPISKT VIS MED DOVA, MÖNSTRADE TAPETER OCH MÖRKA MÖBLER. I TAKET SKYMTAR EN DEKORMÅLNING SOM TROLIGEN ÄR FRÅN 1860-TALET. FOTO AXEL LINDAHL, SSM FA36072.

De äldsta delarna av Sabbatsbergsområdet är en säregen miljö med en sällsam historia i det som nu är Stockholms innerstad. Här har fattiga stadsbor varit inhysta i institutionsbyggnader som har legat sida vid sida med mer förmögna brunnsgästers boende.

De bevarade husen ger en möjlighet för oss att förstå de ofta svåra förhållanden som de fattiga levde under i äldre tider. Men Sabbatsbergsområdet ger också en bild av myndigheternas dubbelbottnade ambitioner att dels ta hand om de fattiga, dels, i ett mindre filantropiskt syfte, flytta bort ett problem som störde stadens ordning.

De båda byggnaderna inom fastigheten Silverskopian 2 byggdes 1814 respektive 1827, det så kallade Klarahuset som arbetsanstalt och Valentinhuset som kok- och tvätthus samt personalbostäder. Båda har senare byggts om men är utvändigt välbevarade. I synnerhet Klarahuset bär invändigt en prägel av 1950-talets förändringar och speglar därigenom hur äldrevården förändrades från boende i sovsalar till egna rum i och med 1900-talets socialpolitiska strävanden. Båda byggnaderna är viktiga delar i helhetsmiljön vid Sabbatsberg.

Trädgården bakom Klarahuset har anor från 1700-talet och är med sin ålder och utbredning ovanlig för Stockholms innerstad och kulturhistoriskt mycket intressant.

Fastigheten Silverskopian 2 är grönvärderad enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett särskilt kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Sabbatsbergsområdet består i dag av många olika fastigheter och verksamheter. Här ligger bland annat Sabbatsbergs sjukhus, vård- och omsorgsboenden, nybyggda bostäder och en konsthall. I den äldsta delen av området finns byggnader kvar från stadens fattighus och gamla hälsokälla för brunnsdrickning. De husen och fastigheterna ägs i dag av Stadsholmen och beskrivs i fem olika faktablad, ett för varje fastighet.

KLARAHUSETS HUVUDFASAD MOT NORDOST. FOTO J. MALMBERG.

Från värdshus till fattighus

Nuvarande Sabbatsbergsområdet tillhörde ursprungligen Rörstrand och i den södra delen, där Sabbatsberg ligger i dag, låg under medeltiden och fram till 1600-talets slut ett stort tegelbruk.

Namnet Sabbatsberg kommer från Valentin Sabbath som 1709 köpte södra delen av Rörstrands ägor – som då låg utanför den tätbebyggda staden – där tegelbrukets gamla lertag nu var vattenfyllda dammar. Sabbath, som var en framgångsrik källarmästare, uppförde här ett värdshus som stod färdigt 1717. Det enda som finns kvar är delar som ingår i nuvarande Sabbatsbergs kyrka. Efter Sabbaths död 1720 passerade ett antal privata ägare innan Stockholms stads fattighusdirektion köpte fastigheten 1751 för att ordna fattigvården i nuvarande Gamla stan. Här skulle enligt beräkningar 300 personer tas om hand och fattighusdirektionen insåg snart att de befintliga byggnaderna från värdshusörelsen var alldeles för små för att rymma alla dessa.

Det första nybyggda huset för fattigvårdens räkning, det numera så kallade Nicolaihuset, var färdigt 1756. Efter hand följde flera byggnader, både logement och mer administrativt betonade lokaler. Inom området anlades också en begravningsplats 1755.

Den låg en bit sydost om Klarahuset (ungefär utmed nuvarande Torsgränd) och fanns kvar till 1860-talet då begravingarna flyttade till Norra begravningsplatsen. Här fanns också ett gravkapell som revs på 1880-talet när Klaragasverkets stora gasklocka i tegel byggdes. Den i sin tur togs ur bruk på 1950-talet och revs slutligen 1970 efter ett hårt motstånd.

Livet på fattighuset

De som bodde på fattighuset skulle i huvudsak klara sitt uppehälle själva, vilket ända in på 1800-talet innebar att de förutom maten skulle bekosta kläder, talgljus och säng med sängkläder. För detta fick de understöd i form av en mindre summa pengar beroende på hur arbetsföra de var; ju friskare man var, desto lägre summa fick man. När den fattige dog tillföll alla tillhörigheter fattighuset och såldes på auktion för att bekosta verksamheten.

Många av de intagna arbetade inom området med olika slags slöjd eller dagliga sysslor för fattighuset. Miljön var torftig och reglementet hårt med kännbara straff om man var berusad, tiggde eller inte utförde sina arbetsuppgifter. Efter upprepade förseelser kunde man helt sonika bli avstängd från fattigvården. De intagna fick heller inte gå ut på stan

KLARAHUSETS NYA TRAPPHUS FRÅN BÖRJAN AV 1950-TALET. FOTO J. MALMBERG.

utan att fästa ett särskilt märke väl synligt på sina kläder vilket naturligtvis ökade skamkänslan.

Sabbatsberg under 1800-talet

Sabbatsbergs fattighus byggdes successivt ut med flera byggnader för olika funktioner. I början av 1800-talet byggdes till exempel det som nu kallas Klarahuset och på 1820-talet byggnaden öster om detta. Under 1800-talets tre sista årtionden gjordes de största förändringarna och tillbyggnaderna när även stadsförsamlingarna utanför Gamla stan flyttade sin fattigvård till Sabbatsberg. År 1872 öppnade två identiska logementsbyggnader för några av stadens övriga församlingar som båda finns kvar i dag men inte tillhör Stadsholmen.

I slutet av 1800-talet var verksamheten omfattande inom Sabbatsbergsområdet som nästan fungerade som ett eget litet samhälle. Här fanns omkring tusen boende och, förutom logementsbyggnaderna, kyrka, begravningsplats med kapell, kök, badinrättning, apotek, sjukhus och liknande. Bakom Klarahuset bredde en stor trädgård ut sig med lusthus, kägelbana och ett stort antal träd och andra växter.

På 1870-talet styckades fastigheten i två delar, en för fattighuset och en för hälsovårdsnämnden och det nya Sabbatsbergs sjukhus som öppnade 1879.

Sabbatsberg under 1900-talet

Omkring sekelskiftet 1900 övergick fattighuset till att bli ålderdomshem. Under loppet av 1900-talet förändrades och moderniserades vården genom att bland annat minska antalet sängplatser på salarna. Ett nytt vårdhem invigdes 1942, och 1950 stod även ett nytt ålderdomshem färdigt där de boende för första gången fick egna rum med WC och kokmöjligheter. De äldre husen rustades upp efterhand, efter att en tid ha varit hotade av rivning, och även här inreddes i huvudsak enkelrum som skilde sig stort från gamla tiders sovsalar.

Sabbatsbergsområdet har de senaste åren förändrats kraftigt. Sjukhuset började avvecklas 1979 för att övergå i privat regi i början av 1990-talet och på en del av det gamla sjukhusets mark har ett nytt bostadsområde vuxit fram. Fattighuset, senare ålderdomshemmet drevs från 1971 till 1995 av Landstinget innan Stockholms stad åter tog över. Under åren har flera av de äldre byggnaderna rivits, som ångköket från 1890 och portvaktsstugan från början av 1900-talet. De kvarvarande äldre husen förvärvades av Stadsholmen 2010. Lokalerna används huvudsakligen för sociala verksamheter.

KLARAHUSETS GAMLA, SLITNA TRAPPA INNAN DEN BYTTES UT MOT DEN NUVARANDE I BÖRJAN AV 1950-TALET. FOTO NYBLIN 1951, SSM F54561.

Hälsobrunnen

Vid Sabbatsberg växte även en brunnsvksamhet fram under 1700-talet. År 1734 öppnades den första hälsobrunnen av apotekaren Johan Julius Sahlberg och här kunde betalande gäster njuta hälsobringande vatten från den så kallade surbrunnen (brunn med mineral- eller kolsyrehaltigt vatten). Brunnsgästerna inackorderades i det värdshus Valentin Sabbath etablerat några årtionden tidigare. När Sabbatsberg blev fattighus i mitten av 1700-talet fortsatte brunnsvksamheten som egen rörelse men administrerades av fattighusdirektionen vilket bland annat betydde att även de fattiga fick tillgång till brunnen, om än i begränsad omfattning.

I början av 1800-talet inrättades ett brunnslasarett för de mindre bemedlade och brunnsvksamheten ökade för denna kategori. Verksamheten var inte alltid framgångsrik och tillgången på vatten varierade under åren. I mitten av 1860-talet dömdes vattnet ut och på 1880-talet sinade det helt i samband med att gasklockan byggdes. Fortsättningsvis fick vatten

levereras på flaska till Sabbatsberg ända tills brunnsvksamheten helt upphörde 1968. I dag finns inte mycket kvar som påminner om den här verksamheten. Brunnshuset, brunnspaviljongen, lasarettet och andra byggnader har rivits. Kvar finns egentligen bara Katarinahuset som ursprungligen byggdes som värdshus för brunnsgästerna.

BYGGNADSHISTORIK KLARAHUSET

Arbetsinrättningen

Klarahuset invigdes 1814 som arbetsinrättning för de fattiga som fortfarande kunde arbeta istället för att på grund av ålder eller sjukdom vara helt beroende av fattigvården. Här skulle de både bo och sysselsättas med praktiska göromål som spinning och strumpstickning och med tiden om möjligt återgå till ett liv utanför fattighuset.

Byggnaden skulle enligt planerna fylla flera funktioner. Här skulle förutom rum för de fattiga finnas bostäder för sysslomannen, vaktmästaren och predikanten, sammanträdesrum för fattighusets direktion samt kök med matsservering för de boende.

Enligt brandförsäkringen från 1815 hade huset en genomgående förstuga i mitten och i bottenvåningens sydvästra del en bostad om fem rum och kök. I nordöstra delen fanns ett stort kök med spis och inmurad kopparpanna samt några bostadsrum med kakelugnar och ett större sjukrum. På de övriga två våningsplanen fanns tre arbetssalar och en sjuksal vardera med antingen gröna eller marmorerade kakelugnar. Vindsvåningen innehöll en större arbetssal utmed hela husets längd, bland annat fanns här under några års tid en så kallad sejlarbana för tillverkning av segelgarn. Taket var enligt brandförsäkringen täckt av tegel och portomfattningen mot gården, som fortfarande finns kvar, uppges vara av gotländsk sandsten.

Senare ombyggnader

I mitten av 1860-talet byggdes huset om i samband med att de fattiga från Klara församling skulle flytta in och huset fick vid samma tid sitt nuvarande namn. Ombyggnaden innebar framför allt att det gamla sadeltaket med tegel byggdes om till ett brutet plåttak. På så sätt kunde man inreda bostadsrum även på nedre vinden och huset försågs därför med de nuvarande nio takkuporna utmed båda långsidorna.

Nästa stora ombyggnad skedde 1950–1951 då Klarahuset blev älderdoms hem med 25 enkelrum

EN AV KORRIDORERNA I KLARAHUSET. FOTO J. MALMBERG.

och ett antal mindre salar för gemensamt boende. Samtidigt installerades hiss i huset och trapphuset byggdes om. I källaren inreddes en badavdelning. År 1976 övergick byggnaden till att bli kontorshus.

Trädgården

Trädgården bakom Klarahuset har en historia som går tillbaka till 1700-talet. Den är en del av Sabbatsbergs gamla trädgård och grönområde som delvis har försvunnit, men utbredningen i den här delen har i huvudsak funnits sedan början. Här fanns under 1700-talet och början av 1800-talet sannolikt odlingar som försörjde de boende på fattighuset. Senare blev trädgården mer av en rekreativ miljö med gångar och prydnadsväxter av olika slag. Här byggdes också bland annat ett lusthus vid mitten av århundradet.

I mitten av 1900-talet hade trädgården tre delar med gräsmatta och träd närmast Klarahuset, ett mellanparti med fontän, planterade blomsterkvarter och ett lusthus samt i nedre delen en gräsmatta med träd i kanterna. Från Torsgatan ledde en uppfart med träd planterade på båda sidor, flera av dem var kvar från 1700-talet.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Utvändigt har byggnaden kvar mycket av sin karaktär från början av 1800-talet med en svartstruken sockel, slätputsade murar, fönster som är placerade i murlivet och en portomfattning med rakt, profilerat överstycke. Det brutna plåttäckta taket med sina många takkupor är från 1860-talets ombyggnad. Fönstren, som är kopplade och inåtgående, och den glasade entrédörren har tillkommit under 1900-talet.

Interiör

Invändigt bygger planlösningen på ett rymligt trapphus med hiss innanför entrén och en långsgående korridor på varje plan med mindre rum på var sida. Interiörerna präglas av 1900-talets ombyggnader med moderna ytskikt och snickerier. Det stora trapphuset ersatte omkring 1950 det ursprungliga med sina nötta steg. Från vilplanen till korridorerna på varje våning leder ett ådringsmålade glasat fönster- och dörrparti och även övriga snickerier på vilplanen är ådringsmålade. Korridorerna har linoleummattor och i flera fall målade glasfiberväv på väggarna och moderna undertak. Rummen har putsade tak utan

EXPEDITIONSBYGGNADEN/VALENTINHUSETS FASAD MOT VÄSTER. FÖNSTERAXELN LÄNGST TILL VÄNSTER BYGGDES TILL I EN VÅNING 1848 OCH TILL FULL HÖJD PÅ 1860-TALET. FOTO H. SCHÖNBÄCK.

listverk och släta målade eller tapetserade väggar. I ett av rummen på våning 2 trappor finns ett framtaget, äldre brädgolv. Dörrsnickerierna består av både släta och profilerade fyllningsdörrar, i det senare fallet kan vissa snickerier vara från slutet av 1800-talet.

På några ställen vittnar extra breda dörrar om den forna sjukhemsverksamheten. Fönstren är inåtgående och kopplade med i huvudsak espagnoletter och har fönsterbänkar av kalksten. Av det gamla badet i källaren finns enstaka spår som kakelplattor på väggarna och konststensplattor på golvet.

Trädgård

Den kultur- och trädgårdshistoriskt intressanta trädgård som låg bakom Klarahuset i mitten av 1900-talet, och som hade vuxit fram under flera sekel, har förändrats och delvis försvunnit på grund av bristande underhåll. Det finns dock flera spår kvar av den äldre trädgården, både i form av växter, gångar och fundament till bland annat lusthus och fontän. Några av träden i uppfartens allé är sannolikt från 1700-talet medan andra träd och växter är

av varierande ålder. Närmast Klarahuset står några fruktträd från början av 1900-talet. Stadsholmen arbetar för närvarande med att ta fram en vårdplan och riktlinjer för hur trädgården ska restaureras och vårdas för framtiden.

BYGGNADSHISTORIK VALENTINHUSET

Det så kallade Valentinhuset, vars tidigare benämning under lång tid var Expeditionsbyggnaden, stod färdigt 1827 och inrymde då ett enklare kök som de fattiga själva kunde använda, tvätt- och bagarstuga samt sommarbostad för fattighusets läkare på våning 1 trappa och en liten lägenhet på vinden för klockaren. Huset byggdes till i en våning mot norr 1848 och fick då en badinrättning med fyra badkar och en vattenreservoar på taket. Badet fanns kvar till 1865 då den låga badhusdelen byggdes på till full höjd och inreddes till pastorsexpedition. Vid den här tiden fick huset sin nuvarande storlek och utformning. Samtidigt flyttade direktionens sammanträdesrum och sysslomannens bostad hit från Klarahuset som också byggts om samma år.

Sysslomannens nya hem på våning 1 trappa innehöll enligt brandförsäkringen från 1868 fyra rum inredda med fotpaneler, tapeter och kakelugnar. I köket fanns spis, järnspis, väggskåp och två skafferier. På bottenvåningen fanns två rum med höga bröstpaneler och kakelugnar samt ett välvt kök med tegelgolv, två spisar och ”21 murade skåp med jernluckor”, oklart vad det syftar på. Fönstren både i bottenvåningen och på våning 1 trappa hade invändiga fönsterluckor. Vinden var delvis inredd med två rum och i övrigt vindskontor och en torkvind.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Den tvåvånga byggnaden med delvis inredd vind är enkelt utformad med slätputsad fasad, profilerad

taklist och sadeltak. Taket var ursprungligen täckt med tegel som numera är ersatt av plåt. Entrén mot väster har en putsad omfattning och ett litet skärmtak. De inåtgående fönstren är från 1900-talets senare hälft.

Interiör

Invändigt är planlösningen förändrad och de en gång relativt stora rummen har försetts med mellanväggar för mindre kontorsrum. Flera äldre detaljer från olika tider är däremot bevarade som halvfranska dörrar, några profilerade tak- och golvlister samt fönstersmyggpaneler. Trappan har steg av grön marmor och i bottenvåningen finns ett par kryssvälvda rum. I ett av vindsvåningens rum står en flat kakelugn från 1800-talets andra hälft.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.